

LBRIS

We know
books

GUSTAVE LE BON

PSIHOLOGIE POLITICĂ

EDITURA ANTEP REVOLUTION

Titlul original:

GUSTAVE LE BON

Psychologie politique

Redactor: Andreea Năstase

Tehnoredactare: Diana Șerban

ISBN: 978-973-636-305-4

CARTEA I

SCOP ȘI METODĂ

Capitolul I

Psihologia politică

Prima manifestare a progreselor unei științe este renunțarea la explicațiile simple cu care se mulțumea la începuturile sale. Ceea ce părea mai întâi ușor de înțeles devine mai târziu foarte greu de explicat.

Studiile referitoare la evoluția vieții națiunilor s-au supus aceleiași legi. După ce au încercat să interpreteze totul, istoricii întrezăresc acum că, adesea, discutau despre iluzii născute din mintea lor.

Fenomenele sociale apar astăzi ca niște mecanisme extrem de complicate, strict ierarhizate și din care simplitatea lipsește. Evoluția popoarelor este la fel de complexă ca și cea a ființelor vii.

Știința caută încă legile care determină transformările speciilor și care condiționează formele lor succesive. Legile evoluției sociale rămân, de asemenea, puțin cunoscute. Doar unele dintre ele sunt întrezărite.

Cum analiza diverselor elemente care prin agregare constituie o societate nu a depășit faza generalizărilor vagi și a aserțiunilor conjecturale, viziunea asupra lucrurilor cu care se mulțumesc teoreticienii necunoscutului rămâne încă foarte fragmentară. Dintre necesitățile întretesute care ghidează viața unui popor, ei le aleg pe cele care sunt frapante pentru ei, și le neglijează pe celelalte. Tocmai de aceea relatarea actelor săvârșite de suverani și mai ales a bătăliilor lor părea că trebuie să constituie unicul interes pentru istoric. Tot ceea ce privea existența popoarelor era, până de curând, disprețuit sau ignorat.

Știința nu se mai mulțumește cu răspunsurile sumare date odinioară la „de ce”-urile care țin din toate părțile și de care e plină viața politică a națiunilor. De ce atâtea popoare au apărut

brusc din neant și au umplut lumea cu zvonul măreției lor? De ce au căzut apoi într-o uitare atât de adâncă încât, vreme de secole, nu s-a mai știut nimic de ele? Cum se nasc, evoluează și mor zeii, instituțiile, limbile și artele? Condiționează ele societățile umane, sau, dimpotrivă, sunt condiționate de ele? De ce anumite credințe, precum islamismul, au putut să se edifice aproape instantaneu, pe când altele au avut nevoie de secole ca să prindă rădăcini? De ce același islamism a supraviețuit puterii politice care îi slujea drept suport și se extinde încă, pe când alte religii, precum creștinismul și budismul, par să fie în declin și să se apropie de sfârșitul lor?

La toate aceste „de ce”-uri și la multe altele, răspunsurile n-au lipsit niciodată. Suntem asemenea unui copil care nu se mai satură să întrebe „de ce”. Însă explicațiile cu care ar putea să se mulțumească o știință foarte tânără, aceeași știință, la maturitate, nu le mai acceptă.

A trecut vremea în care zeii conduceau istoria. Providența binevoitoare, care ne îndruma pașii șovăielnici și care ne repara greșelile, a dispărut pentru totdeauna. Abandonat sieși, omul trebuie să se orienteze singur în înfricoșătorul haos al forțelor necunoscute care îl țin încheștat. Ele îl domină încă, însă el învață în fiecare zi să le domine la rândul-i. Această dominație tot mai accentuată asupra naturii este ceea ce desemnează cuvântul „progres”.

Stăpânirea naturii nu este de ajuns. Trăind în societate, omul trebuie să învețe să se stăpânească pe sine însuși și să se supună legilor comune. Conducătorilor așezați în fruntea națiunilor le revine sarcina de a da aceste legi și de a face să fie respectate.

Cunoașterea mijloacelor ce permit ca popoarele să fie guvernate în mod util, adică psihologia politică, a reprezentat întotdeauna o problemă spinoasă. Și este astfel cu atât mai mult astăzi, când noi necesități economice, născute de pe urma progreselor științifice și industriale, atârnă greu asupra popoarelor și scapă acțiunii ocârmuirilor lor.

Psihologia politică suferă și ea de incertitudinea științelor sociale pomenită mai sus. Totuși trebuie să ne folosim de ea așa

cum e, căci evenimentele ne împing s-o facem și nu îngăduie amânare. Deciziile pe care acestea din urmă le provoacă au deseori o importanță considerabilă, căci consecințele unei greșeli pot să fie resimțite de mai multe generații la rând. Secolul care l-a precedat pe al nostru furnizează numeroase exemple de acest fel.

Cele mai importante reguli ale guvernării oamenilor sunt cele legate de acțiune. Când să acționeze, cum să se acționeze și în ce limite să se acționeze? În răspunsul la aceste întrebări constă întreaga artă a politicii.

O analiză atentă a greșelilor politice cu care e presărată urzeala istoriei arată că ele au avut în general drept cauze niște greșeli de psihologie.

Artele și științele sunt supuse anumitor reguli, pe care nu le putem viola fără să fim pedepsiți. Există unele la fel de precise pentru guvernarea oamenilor. Descoperirea lor este foarte dificilă, fără îndoială, o dată ce foarte puține, până acum, au fost formulate în mod clar.

Singurul tratat veritabil de psihologie politică cunoscut a fost publicat cu mai mult de patru secole în urmă, de către un ilustru florentin, a cărui operă i-a conferit nemurirea.

Marmura luxoasă care-i veghează somnul cel de veci se află sub boltile celebrei biserici Santa-Croce din Florența. Acest panteon al gloriilor Italiei cuprinde magnifice monumente ridicate în memoria oamenilor care i-au conferit măreția: Michelangelo, Galileo Galilei, Dante etc. Meritele acestor semizei ai gândirii sunt gravate acolo cu litere aurite.

În această galerie de umbre ilustre nu există decât un mormânt pe care inscripțiile prea lungi au fost considerate inutile. O singură indicație figurează acolo:

MACHIAVELLI, 1527

Tanto nomini nullum par elogium!

Opera care i-a adus autorului său un epitalf atât de glorios și atât de scurt este micul volum intitulat *Principele*, la care făceam

¹ În traducere aproximativă: „Nici un elogiu nu egalează un asemenea nume” (n.tr.).

EBRIS | We know books

aluzie mai sus. Ilustrul scriitor formula acolo reguli precise referitoare la arta guvernării oamenilor din vremea sa.

Din vremea sa, iar nu dintr-alta. Din cauza faptului că omisese această condiție esențială, cartea atât de admirată la început a fost criticată mai târziu, atunci când, de vreme ce ideile și moravurile evoluaseră, a încetat să mai traducă necesitățile vremurilor noi.

Doar atunci Machiavelli a devenit machiavelic.

Posedând simțul realității, eminentul psiholog nu căuta mai binele, ci doar posibilul. Pentru a înțelege geniul său, trebuie să ne întoarcem la acea perioadă strălucitoare și perversă în care viața celui alt nu conta și în care faptul de a lua vin cu tine, ca să nu fii otrăvit, atunci când mergeai să cinezi la un cardinal acasă sau doar la un prieten, era considerat un lucru foarte firesc. Să judecăm politica acelei vremi cu ideile vremii noastre ar fi la fel de ilogic ca a voi să interpretăm cruciadele, războaiele religioase, Noaptea Sfântului Bartolomeu, în lumina concepțiilor actuale.

Machiavelli nu era un amplu teoretician. Implicat intim, prin funcțiile sale, în politica activă a țării sale, suferise de pe urma disensiunilor care bulversau republicile italiene, pe atunci în plin regim sindicalist și încontinuu tulburate de cele mai sângeroase discordii. Văzuse, în 1502, cum Florența fusese silită să creeze o magistratură pe viață care nu era decât o adevărată dictatură perpetuă, adică cezarism pur. Această ultimă formă de guvernământ i se părea o fază fatală a anarhiei, pe care au generat-o întotdeauna guvernările populare. Și nu se înșela deloc, pentru că toate republicile italiene au sfârșit, ea, de altfel și republicile ateniană și romană, în același mod.

Majoritatea regulilor legate de arta de a conduce oamenii pe care ni le-a adus la cunoștință Machiavelli sunt de multă vreme inutilizabile, și totuși, deși au trecut patru secole peste pulberea acestui mare mort, nimeni nu a încercat să-i refacă opera.

Psihologia politică, sau știința guvernării, este totuși atât de necesară, încât oamenii de stat n-ar putea să se lipsească de ea. Așa că nu se lipsesc de ea, dar, în lipsa unor legi formulate, impulsurile de moment și câteva reguli tradiționale, foarte sumare, reprezintă singurele lor mijloace de ghidare.

Asemenea mijloace de ghidare duc în mod frecvent la erori costisitoare. Napoleon, atât de conștient de psihologia francezilor, a ignorat-o complet pe cea a rușilor și a spaniolilor. Această ignoranță l-a aruncat în războaie în care întregul său geniu de cuceritor a eșuat în fața unui patriotism nebănuit, pe care nicio forță nu l-ar fi putut învinge. Foarte prost sfătuit, moștenitorul numelui său a acumulat în Crimeea, în Mexic, în Italia și în alte părți erori de psihologie foarte grave, care ne-au costat, în cele din urmă, o nouă invazie.

Marii conducători ai oamenilor sunt în mod neapărat mari psihologi. Fără cunoașterea aprofundată a mentalității indivizilor și popoarelor, pe care o poseda atât de bine Bismarck, superioritatea oștilor germane n-ar fi fost, cu siguranță, de ajuns pentru a fonda unitatea Germaniei.

Psihologia politică se construiește cu ajutorul unor materiale diverse, dintre care principalele sunt psihologia individuală, psihologia mulțimilor și, în sfârșit, cea a raselor.

Dascălii din învățământul nostru consideră, în mod evident aceste cunoștințe ca deloc utile, o dată ce nu le găsim menționate în niciuna dintre programele lor. La Școala de științe politice se pare chiar că li se ignoră existența. Nu e ciudat că cineva poate fi declarat „doctor în științe politice” fără să fii auzit vreodată vorbindu-se despre niște cunoștințe care sunt, totuși, adevăratele baze ale politicii?

Cum cuprinde doar câteva noțiuni tradiționale, bagajul psihologic al oamenilor de stat mediocri este limitat. Ei sunt absolut dezorientați în fața unor probleme noi, în care rutina nu oferă soluția. Impulsurile schimbătoare ale partidelor devenind mijloacele lor de îndrumare, greșelile comise atunci sunt nenumărate.

Lista acestora ar fi foarte lungă, chiar dacă s-ar limita la ultimii ani. O greșală periculoasă de psihologie este această separare a Bisericii de stat, acordând clerului o independență și o putere pe care nici cei mai catolici dintre regi nu le-ar fi tolerat niciodată. Greșeli fundamentale de psihologie sunt principiile noastre de educație, atât de diferite de cele care au condus

GERMANYA LA REALIZAREA TUTUROR PROGRESULOR SALE ȘTIINȚIFICE, INDUSTRIALE ȘI ECONOMICE. Greșeli de psihologie sunt ideile de asimilare cărora li se datorează decadența coloniilor noastre. O greșală de psihologie este măsura care a introdus în armată răufăcători, altădată închiși în batalioane speciale compuse din alți răufăcători și unde, prin urmare, contactul cu ei nu putea contamina pe nimeni. O greșală de psihologie la fel de gravă este capitularea guvernului în timpul primei greve a funcționarilor de la Poștă. Și tot greșeli de psihologie sunt multe dintre legile noastre pretins umanitare. Tot o greșală de psihologie este această utopică speranță de a reface societățile prin decrete, și credința că un popor se poate sustrage în întregime influenței trecutului său.

Forțele care determină acțiunile unui popor sunt, desigur, complexe: forțe naturale, forțe economice, forțe istorice, forțe politice etc. Ele determină în final o anumită orientare a opiniilor noastre și, prin urmare, a conduitei noastre. Aceste forțe, atât de diverse, se transformă astfel, în final, în forțe psihologice. Așadar, la acestea din urmă sunt reducibile toate celelalte.

Problemele dintre popoare sunt uneori destul de grave pentru a nu fi rezolvate decât cu lovituri de tun. Unicul drept ce se invocă atunci este legea celui mai puternic. Așa au fost diferendele dintre Prusia și Austria, dintre Transvaal și Anglia, dintre Japonia și Rusia. Dar, atunci când este vorba despre chestiuni secundare, influențele psihologice abil utilizate reușesc uneori să ia locul argumentelor militare. Doar un adversar cu mult superior ca putere le poate disprețui. Acesta va trăsni pământul cu sabia sa, așa cum au făcut Napoleon și Bismarck, iar adversarul nu va avea altceva de făcut decât să tacă și să aștepte ceasul revanșei, care va veni întotdeauna.

Astăzi, nimeni nu pare destul de puternic pentru a folosi aceste procedee sumare. Îmbinările de alianțe nu îi mai permit niciunui suveran să se pronunțe ca și cum ar fi unicul stăpân. Evenimentele din Maroc le-au adus la cunoștință popoarelor care este soarta care le așteaptă dacă nu știu să-și unească

slăbiciunile pentru a se apăra.

Așadar, între forțe aproape egale se pornesc astăzi discuțiile provocate de incidentele vicții de zi cu zi. Atunci psihologia își revia rolul, și acțiunea diplomaților poate deveni importantă.

Este totuși dincolo de orice îndoială că această acțiune nu mai este astăzi ceea ce era altădată. Instruit prin intermediul telegrafului, telefonului, ziarelor, publicul discută cu pasiune cele mai neînsemnate evenimente politice, în timp ce diplomații schimbă încet între ei notele lor obscure. Obișnuiți altădată să negocieze din umbră, în prezent trebuie să discute în plină lumină și să urmeze opinia publică, în loc să o preceadă.

Și totuși rolul lor, pe nedrept disprețuit, păstrează o oarecare utilitate. Evenimente recente au evidențiat acest lucru.

Mai multe chestiuni importante au fost, într-adevăr, soluționate datorită unor intervenții diplomatice: bombardarea vaselor pescărești engleze de către cuirasatele rusești la începutul războiului cu Japonia, afacerea de la Casablanca, diferendul austriaco-rus în legătură cu Serbia etc. Dacă am fi avut, în ajunul lui 1870, diplomați aflați cu puțin peste limita celei mai lamentabile mediocrități, războiul ar fi putut fi amânat până într-un moment în care am fi putut pregăti alianțe, și nu până la cel ales de inamic.

Tot psihologia politică este cea care ne învață să rezolvăm problemele care apar în fiecare zi. Să discernem, de exemplu, când trebuie să cedăm sau să rezistăm exigențelor populare. În funcție de temperament, oamenii de stat cedează la nesfârșit sau rezistă întotdeauna. Detestabil principiu! În funcție de circumstanțe, trebuie să știm să rezistăm sau, dimpotrivă, să cedăm. Nicio parte din psihologia politică nu este mai dificilă decât aceasta, iar consecințele greșelilor, nu sunt nicăieri mai grave decât în această privință. Revoluția franceză ar fi fost, poate, evitată — cu siguranță, atenuată — dacă, în vremea crizei agricole și financiare din 1788, care a accentuat mizeria claselor muncitoare prin foamete și șomaj, clasa aristocratică n-ar fi persistat în a refuza egalitatea fiscală

Au rezultat de aici o ură profundă față de clasele privilegiate și rebeliunile care au generat dezagregarea unui trecut de lungă

durată.

Într-o altădată de absența unor lucrări speciale cu privire la psihologia politică, speram încă să văd acoperindu-se acest gol.

După zece ani aproape în exclusivitate consacrați experiențelor de fizică, în urma cărora a rezultat cartea mea despre *Evoluția materiei*, aceste cercetări au devenit prea costisitoare pentru a mai fi continuate. A trebuit deci să le abandonez și m-am resemnat reluând vechi studii. Dornic să aplic la politică principiile expuse în mai multe dintre precedentele mele lucrări, l-am rugat pe eminentul meu prieten, profesorul Ribot, să-mi indice tratatele de psihologie politică publicate recent. Din răspunsul său am aflat că nu existau asemenea tratate. Uimirea mea a fost la fel de mare ca în urmă cu cincisprezece ani, când, voind să încep studiul psihologiei mulțimilor, am constatat că nu apăruse nicio scriere cu acest subiect.

Asta nu înseamnă, desigur, că disertațiile politice au lipsit vreodată. Ele abundă, din contră, încă de la Aristotel și Platon, dar autorii lor au fost, cel mai adesea, teoreticieni, străini de realitățile timpului lor și necunoscând decât omul himeric, rod al viselor. Nici psihologia, nici arta guvernării nu au ce lua de la ei.

Absența unor lucrări clasice cu privire la un asemenea subiect și inexistența unor catedre consacrate predării sale arată că utilitatea sa nu este evidentă. Era deci necesar să fie demonstrată. Acesta va fi unul dintre scopurile cărții de față.

Psihologia politică se edifică, așa cum am spus mai devreme, pe materiale extrase din studiul psihologiei individuale, cea a mulțimilor, cea a popoarelor și, în sfârșit, al învățămintelor istoriei. Mai multe dintre aceste materiale încep să fie cunoscute, dar ele nu sunt monumentul însuși.

În stadiul actual al cunoștințelor noastre, politica nu poate fi decât o adaptare zilnică a conduitei la necesități. Raționale sau nu, nu contează, dacă sunt necesități. Prejudecățile ereditare ale unui popor și credințele sale religioase pot fi declarate absurde din punct de vedere rațional, însă un adevărat om de stat nu va

încerca niciodată să le combată, știind că nu poate face aceasta cu vreun rezultat. Numai niște teoreticieni care ignoră realitatea cred că rațiunea pură va governa lumea și va transforma oamenii. În realitate, inteligența pregătește lent schimbările care, cu timpul, ne vor transforma sufletele, dar acțiunea sa imediată este foarte slabă. Foarte puține lucruri pot fi schimbate brusc de către ea.

Psihologia politică se află încă, am mai spus acest lucru, în perioada incertitudinilor. Totuși niște reguli (empirice adesea, dar totuși foarte sigure) reies în fiecare zi. Nu formulându-le vom putea să le dovedim valoarea, ci arătând consecințele ignorării lor. Acesta va fi încă unul dintre țelurile pe care mi le propun.

Dezvoltarea principiilor care mi-au slujit drept ghid ar necesita comentarii pe care dimensiunile acestei cărți nu le permit. Ele vor fi găsite, expuse amănunțit, în lucrările mele anterioare.

În această carte m-am limitat aproape în exclusivitate la aplicarea regulilor determinabile ale psihologiei politice la evenimentele contemporane. Chiar limitat la această perioadă foarte strict determinată, subiectul era încă atât de vast, încât a trebuit adesea să mă mulțumesc cu indicații sumare. Examinarea rolului psihologiei politice în istoria popoarelor, în formarea credințelor lor, în războaiele care formează urzeala trecutului lor, ar fi necesitat mai multe volume.

Având de tratat subiecte puțin cam aride, capabile, prin urmare, de a-l speria pe cititor și de a-i pierde cu ușurință atenția, am încercat să evit formele prea didactice. Enunțurile cele mai serioase au de câștigat, adesea, din prezentarea lor într-un cadru nu prea sever.

Unul dintre capitolele acestei lucrări, consacrat descrierii factorilor persuasiunii, arată rolul preponderent al repetiției. Convingerea cu privire la utilitatea sa m-a împins să repet uneori aceleași lucruri în termeni puțin diferiți. Regret că lipsa de spațiu m-a împiedicat să fac aceasta în și mai mare măsură. Napoleon nu exagera spunând că repetiția este principala figură a retoricii. Cel puțin, se poate afirma că ea reprezintă unul dintre cei mai

activi factori ai convingerilor.

We know
books

Toți marii oameni de stat au fost conștienți de puterea ei. Prin intermediul a nenumarate repetiții împăratul Germaniei a reușit să-și convingă supușii cu privire la utilitatea sacrificiilor necesare pentru construirea unei mari flote de război. Fostul președinte al Statelor Unite, domnul Theodore Roosevelt, a scris, deci, pe bună dreptate: „Toate marile adevăruri fundamentale riscă să sune ca niște lucruri prea des repetate, și totuși, oricât de des repetate ar fi, au nevoie să fie reiterate mereu”.

Dacă repetițiile sunt necesare pentru a răspândi adevăruri cunoscute, cum să nu fie necesare pentru a face să fie acceptate noi adevăruri? Am experimentat acest lucru mai mult decât o dată. Apostolii care, de-a lungul vremilor, ne-au transformat concepțiile și credințele, n-au reușit să facă aceasta decât prin repetări continue.

Asta pentru că, într-adevăr, veritabilul mecanism al convingerilor diferă profund de cel pe care ni-l prezintă cărțile. Foarte util pentru demonstrațiile științifice, raționamentul nu joacă decât un rol foarte puțin important în geneza credințelor noastre. Ideile nu se impun deloc prin exactitatea lor, ele se impun numai atunci când, prin dublul mecanism al repetiției și al contagiumii, au invadat acele zone ale inconștientului în care se elaborează mobilurile generatoare ale conduitei noastre. A convinge nu constă numai în a dovedi justetea unui principiu, ci și în a face să se acționeze după acest principiu.

Capitolul al II-lea

Necesitățile economice și teoriile politice

Imaginile evocate în minte prin relatări impresionează într-un mod mediocru, și de aceea diferențele dintre trecut și prezent nu apar niciodată foarte clar.

Nu ne reprezentăm clar lucrurile abstracte decât comparându-le cu impresii concrete deja resimțite. Cine a văzut o bălăie sau un naufragiu va fi întotdeauna impresionat de relatarea unor evenimente asemănătoare.

Accastă reprezentare a trecutului pe calea comparării concrete m-a frapat foarte tare într-o zi, în circumstanțele de mai jos:

Evenimentele neprevăzute dintr-o călătorie mă determinaseră să traversez cu automobilul podul de peste fluviul care împarte în două orașe antice Huy, din Belgia. Era învăluită de o ceață atât de intensă, încât a trebuit să ne oprim. Am coborât și m-am sprijinit de parapet.

Sub mantia groasă a ceții care învăluia lucrurile, se întrezăreau grupuri monumentale impunătoare. Pentru mine era necunoscutul. Am așteptat să se dezvăluie.

Deodată, o rază luminoasă de soare a risipit norii și, într-o priveliște neașteptată, au apărut, separate de fluviu, două lumi, două expresii ale omenirii ridicate una în fața celeilalte și care, la prima privire, se ghiceau drept amenințătoare, de neconciliabile și teribile.

Pe malul stâng, un ansamblu de clădiri antice.

Dominând peisajul, un castel uriaș cu linii rigide și o catedrală maiestuoasă, ale cărei contururi fuseseră încet descențate, timp de secole, de pietatea ardentă a numeroase generații.

Pe malul drept, înfruntând aceste mărețe sinteze ale altei vremi, se deslășurau zidurile triste și goale ale unei imense uzine din cărămidă cenușie, cu hornuri înalte deasupra, scuipând torente de fum negru brăzdat de flăcări.

La intervale regulate se deschidea o poartă, lăsând să treacă

lungi șiruri de oameni hirsuți, acoperiți de sudoare, cu o mină foarte obosită, cu privirea întunecată. Fii ai unor strămoși dominați de zei și de regi, nu-și schimbaseră stăpânii decât pentru a deveni slujitorii fierului.

Și erau chiar două lumi, două civilizații față în față, ascultând de mobiluri diferite, animate de alte speranțe. De o parte, un trecut deja mort, dar ale cărui capricii le suportăm încă. De partea cealaltă, un prezent încărcat de mister și purtând în pânțele un viitor necunoscut.

Ele au existat întotdeauna, aceste două lumi, și mereu ostile, însă sentimente asemănătoare, o credință comună, acoperirea descori prăpastia care le despărțea. Astăzi, sentimentele și credința au dispărut, nemaiăsând în picioare decât atavica ostilitate a celui sărac contra celui bogat. Eliberați treptat de credințele și de legăturile sociale ale trecutului, muncitorii moderni se arată din ce în ce mai agresivi și opresivi, amenințând civilizațiile cu tiranii colective care vor face, poate, să fie regretate cele ale celor mai răi despoți. Ei vorbesc în postură de stăpâni unor legiuitori care îi flatează cu servilism și care le suportă toate capriciile. Ponderea numărului încearcă, în fiecare zi tot mai mult să se substituie ponderii inteligenței.

Viața politică este o adaptare a sentimentelor omului la mediul înconjurător. Aceste sentimente variază puțin, căci natura umană se transformă foarte încet în timp ce mediul modern evoluează rapid din cauza progreselor continue ale științei și ale industriei.

Atunci când ambianța exterioară se modifică prea repede, adaptarea este dificilă, și de aici rezultă neliniștea generală observată astăzi. A face să cadreze natura omului cu necesitățile de tot felul care îl constrâng, și pe care nu este stăpân, reprezintă o problemă care reapare încontinuu și care este tot mai greu de rezolvat.

Lumea veche și lumea modernă diferă profund prin modurile lor de gândire și prin modurile lor de existență. Elementele noi care ne conduc nu derivă din raționamente abstracte și nu oscilează deloc în funcție de speranțele noastre sau de

concepțiile noastre logice. Ele sunt rezultatul necesităților cărora ne supunem, și pe care nu le creăm noi.

Epoca actuală nu diferă deloc de cele care au precedat-o prin rivalități și lupte, căci acestea din urmă se nasc din pasiuni, care nu variază deloc. Diferența reală se referă în principal la disparitatea factorilor care fac astăzi popoarele să evolueze. Această chestiune esențială voi încerca s-o subliniez acum.

Adevăratele caracteristici al acestui secol sunt: mai întâi, substituirea puterii regilor și a legilor cu puterea factorilor economici. În al doilea rând, îmbinarea de interese între popoare altădată separate și neavând nimic de luat unul de la altul.

Acest ultim fenomen, de origine relativ recentă, are o importanță considerabilă. Popoarele nu mai sunt, ca odinioară, izolate și aproape lipsite de relații comerciale. Trăiesc toate unele prin cealalte și n-ar putea subzista unele fără cealalte. Anglia ar fi repede silită la foamete dacă ar fi înconjurată de un zid care ar împiedica sosirea materiilor alimentare pe care le caută în exterior și pe care le plătește prin alte mărfuri.

Aceste condiții noi de existență îngăduie să se întrevadă că, în toate marile mișcări industriale și comerciale care transformă viața națiunilor, care generează bogăția într-o privință, sărăcia în altele, influența ocârmuirilor, atât de considerabilă altădată, devine pe zi ce trece tot mai mică. Convinsse ele însele de neputința lor, urmează mișcările, nu le mai conduc. Forțele economice sunt adevărații stăpâni și dictează dorințele populare, la care nu se mai opune deloc rezistență.

În urmă cu șaiszeci de ani (în 1850), un suveran era încă destul de puternic pentru a decreta liberul-schimb în țara lui. Niciunul n-ar îndrăzni nici măcar să încerce asta, în ziua de astăzi. Dacă protecționismul, condamnat de majoritatea economiștilor, este bun sau dăunător, contează prea puțin. El răspunde dorințelor populare din momentul de față, și acest moment este împresurat de necesități prea copleșitoare pentru ca oamenii de stat să se gândească mult la viitor.

De altfel, ei își fac adesea iluzii asupra consecințelor intervenției lor. Acești șefi docili ai unor armate deloc docile se

supun întotdeauna și nu mai comandă.

Într-o ședință din martie 1910, domnul Méline asigura, în fața Senatului, că liberul-schimb ruinasă agricultura englezească, a cărei producție de grâu a scăzut cu mai mult de jumătate în cincizeci de ani, în vreme ce, sub regim protecționist, Franța, care în 1892 avea un deficit alimentar de 695 de milioane, a scăpat de acesta și el a fost înlocuit de un excedent de 5 milioane, permițând exportarea de grâu, în locul importării sale. Celebrul economist atribuie, firește, regimului protecționist, al cărui apostol a fost, cele 700 de milioane pe care le obțin acum agricultorii de pe urma pământului.

Putem asigura totuși, fără teama de a greși, că de când este lumea lume nicio lege nu a avut o asemenea putere creatoare. De fapt, noua producție agricolă rezultă doar din imensele progrese științifice realizate de o agricultură care se simțea foarte tare amenințată.

Și, dacă englezii nu au făcut aceleași progrese, asta nu s-a întâmplat din cauză că liberul-schimb îi împiedica să lupte împotriva concurenței străine, ci pur și simplu pentru că au considerat mult mai avantajos să fabrice produse industriale, din vânzarea cărora obțin mai mulți bani decât au nevoie pentru a cumpăra grâul necesar.

Dacă regimul protecționist este util sau dăunător nu ne interesează, de altfel, aici. În politica actuală, și tocmai asta voiam să arăt, nu este vorba despre a căuta mai-binele, ci doar accesibilul. În zilele noastre niciun despot n-ar fi destul de puternic — repet — pentru a impune liberul-schimb sau protecționismul unei țări care n-ar voi aceasta. Atunci când popoarele se înșală, cu atât mai rău pentru ele. Experiența le face să aștepte acest lucru. Câțiva oameni de geniu, ajutați de circumstanțe, reușesc uneori să depășească situații de criză, dar numărul lor a fost întotdeauna foarte mic.

„Cele de dinainte arată bine în ce măsură factorii din prezent diferă de cei din trecut, și permit să se presimtă ce puțină influență au teoriile politice asupra evoluției popoarelor. Odată cu progresele științei, ale industriei și ale relațiilor internaționale au apărut niște invizibili, dar atotputernici stăpâni, cărora

popoarele și chiar suveranii înșiși trebuie să li se supună.

Elementele economice ale vieții popoarelor reprezintă deci necesități la care ele sunt silite să se adapteze, pentru că nu pot să li se sustragă. Acestor necesități naturale li se adaugă altele, foarte artificiale, pe care încearcă să le creeze teoreticienii politici și guvernanții care se iau după aceștia. Să le studiem rolul.

În ciuda resurselor de care dispun laboratoarele lor, biologii n-au reușit niciodată să transforme nici măcar o singură specie vie. Ușoarele modificări exterioare pe care reușește să le genereze arta crescătorului nu sunt de durată și nu au forță.

Este mai ușor să se transforme un organism social decât o ființă vie? Răspunsul afirmativ la această întrebare a guvernat întreaga noastră politică de mai mult de un secol, și încă o guvernează.

Posibilitatea de a reface societățile prin intermediul unor instituții noi li s-a părut întotdeauna evidentă revoluționarilor din toate vremurile, celor ai marii noastre Revoluții, mai ales. Ea li se pare la fel de sigură socialistilor. Toți aspiră să reconstruiască societățile după planuri dictate de rațiunea pură.

Dar, pe măsură ce progresează, știința contrazice din ce în ce mai mult această doctrină. Bazată pe biologie, psihologie și istorie, ea arată că posibilitățile noastre de acțiune asupra unei societăți sunt foarte restrânse, că transformările profunde nu se realizează niciodată fără acțiunea timpului, că instituțiile sunt învelișul exterior al unui suflet interior. Acestea din urmă reprezintă un fel de veșmânt capabil să se adapteze la o formă interioară dar incapabil să o creeze, și de aceea instituții excelente pentru un popor pot fi detestabile pentru un altul. Departate de a fi punctul de plecare al unei evoluții politice, o instituție este doar capătul ei.

Sigur, rolul instituțiilor și al oamenilor asupra evenimentelor nu este nul. Istoria arată acest lucru în fiecare pagină a ei, dar exagerează puterea lor și nu-și dă seama că ele sunt, cel mai adesea, rezultatul unui trecut îndelungat. Dacă nu au loc la momentul necesar, acțiunea lor este doar distructivă, ca aceea a